

Michael Dobbins**HIGHER EDUCATION POLICIES
IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE**

New York: Palgrave Macmillan, 2011., 233 str.

Promjene i reforma visokog obrazovanja blisko su povezane i vrlo često prouzrokovane političkim promjenama u pojedinoj državi, ali i regiji. U novije vrijeme sve je važnije regulirati sustave visokog obrazovanja u Europi, posebice sustave država centralne i istočne Europe čije je političko naslijeđe i socioekonomsko okruženje različito od država zapadne Europe ili Mediterana, a ambicije pridruživanja Europskoj uniji posljednjih desetljeća neupitne. Čitajući ovu knjigu dobiva se nova perspektiva, temeljena na komparativnom pristupu i analizi visokog obrazovanja četiri promatrane države: Češke, Rumunjske, Bugarske i Poljske. Autor odabire države centralne i istočne Europe (CIE) te analizira pisane izvore i podatke prikupljene empirijskim istraživanjem.

Cilj je ovog prikaza izložiti sadržaj knjige po poglavljima i omogućiti uvid u ključne političke utjecaje na reformu visokog školstva u centralnoj i istočnoj Europi. Knjiga je strukturirana u osam poglavlja (233 stranica). Osim sadržaja, na samom početku knjige, radi lakšeg snalaženja, navedeni su popisi i lokacijska tablica i ilustracija, nakon čega slijedi popis korištenih kratica. U temu nas uvode dva predgovora, urednički i autorski, te zahvala suradnicima. Osim indeksacije, knjiga sadrži i bilješke, koje usmjeravaju čitatelja na korisne izvore, web portale ili dodatno pojašnjavaju pojmove, a objedinjene su i smještene na samom kraju knjige. Autor je za pisanje ovog djela uporabio 279 izvora te ih naveo u popisu literature. Kako je dio informacija prikupio s pomoću intervjua, cjelokupan popis stručnjaka koji su sudjelovali u istraživanju i njihovih funkcija dostupan je u prilogu knjige.

U prvom poglavlju autor nas uvodi u razmatranu problematiku, pojašnjava pristup i strukturu knjige te navodi značajke Bolonjskog procesa koje su važne za tematiku ovog djela. Promjene visokog obrazova-

nja povezane su s promjenama političkog i socioekonomskog okružja, tumači autor, te uglavnom rezultiraju značajnijom transformacijom sustava visokog obrazovanja, što u konačnici dovodi do fenomena omasovljenja i internacionalizacije visokog obrazovanja, čineći ga značajno kompleksnijim. Drugim riječima, ovo djelo upućuje na činjenicu da nacionalne reforme visokog obrazovanja nisu isključivo rezultat unutarnjih reformi ili povećanja broja studenata u visokom obrazovanju, već se mogu protumačiti kroz globalne promjene i svjetsku ekonomsku integraciju koja, olakšana sofisticiranim tehnologijama, prijenosom informacija i međunarodnom mobilnosti, rezultira promjenama visokog obrazovanja. Autor izdvaja da je tijekom ovog procesa pozornost javnosti najčešće usmjerena prema temama kao što su: različitost, organizacijska učinkovitost, legislativa. Već je na samom početku jasno da će se autor baviti Europskim sveučilištem kao institucijom i instrumentom realizacije političkih, ekonomskih i ideoloških prioriteta na prostoru Europe.

Kako je Bolonjski proces aktualan i suvremen, na samom početku ovog djela pojašnjava se cilj i svrha Bolonjskog procesa strukturnih reformi visokog obrazovanja, njegov duh konsolidacije europske dimenzije i težnje k promoviranju transformacije nacionalnih sustava visokog obrazovanja te priključivanju novih članica. Sve spomenuto čini ga najambicioznijim pokušajem reforme europskoga visokog obrazovanja ikad, smatra autor. Takve su promjene rezultat promjene uvjerenja i pozicije sveučilišta koja je danas usmjerena prema potrebi europskog pristupa te od sveučilišta traži promjenu pozicije u odnosu na državu i socioekonomsko okruženje.

Na vrlo neposredan način autor uvodi čitatelja u područje upravljanja i financiranja sustava, tumači značaj obrazovanja, naglašava da obrazovanje

utječe i povezuje ekonomije, znanosti i inovacije te stvara potrebu za redizajniranjem metoda i instrumenata upravljanja sustavom visokog obrazovanja. Svakom informiranijem čitatelju ne treba posebno pojašnjavati da suvremena reforma sveučilišta ovisi o različitim čimbenicima te da su značajke reforme unutar različitih sustava različite, nejedinstvene. Pojedini europski primjeri pokazuju da dolazi do djelomičnog povlačenja države kao glavnog financijera i organizatora administracije, dok se u drugim sveučilištima ona pozicioniraju i restrukturiraju u „poduzetnička sveučilišta”.

Po čemu je ovo djelo iznimno? Dosadašnja istraživanja i analize, izdvaja autor, bile su uglavnom usmjerene prema pojedinim elementima sustava visokog obrazovanja: strukture, transnacionalnu suradnju, mobilnost ili osiguranje kvalitete, dok su druge bile usmjerene prema zapadnim europskim državama i državama Sjeverne Amerike. Kako se autoru činilo da motivi i institucijske posljedice transformacije visokog obrazovanja nisu dovoljno komparativno istražene, on jasno najavljuje svoj cilj: potrebu procjene smjerova reformi visokog obrazovanja u postkomunističkim zemljama centralne i istočne Europe te utjecaja različitih međunarodnih procesa koji podupiru približavanje sustava i kreiranje zajedničkog modela visokog obrazovanja.

U drugom poglavlju s naslovom *Povijesni razvoj i aktualni izazovi*, autor usmjerava svoja razmatranja prema razvoju visokog obrazovanja srednje i istočne Europe, nekonzistentnost koje tumači kroz prizmu različitosti nacionalnih pravnih i obrazovnih tradicija, nametnutih obrazovnih modela i potrebe za stvaranjem političkih saveza. Autor smatra da bez obzira na umjetnu podjelu kontinenta, države prolaze razvojna, međusobno povezana razdoblja, kao što su ekspanzija, transformacija iz elitnog u masovno obrazovanje, smanjenje financiranja od strane države. Ovo poglavlje omogućuje uvid u čimbenike koji su utjecali na razvoj sveučilišta i njegovu sadašnju ulogu u društvu. Autor pojašnjava kontinuiranu dinamičnu i pragmatičnu poveznicu sveučilišta različitim vanjskim autoritetima te ističe da je sveučilište, s povijesnog aspekta gledano, europska institucija i jedinstven model koji se širio svijetom. Komparirajući tri povijesna modela upravljanja sveučilištem, autor izdvaja da u Humboldtovu modelu

država djeluje kao promotor slobode učenja i poučavanja, Napoleonski model dizajnira sustav za potrebe stvaranja nacionalne kohezije i homogenosti, dok Angloamerički model njeguje natjecateljstvo i kvalitetu. Sveučilišta pojedinih država CIE ovisе o geopolitičkom utjecaju drugih država i tradicija. U razmatranju povijesnog konteksta upravljanja sveučilištima CIE, autor izdvaja zanimljivi paradoks – povijesnu dihotomiju institucijske izdržljivosti i institucijskih promjena, nastalih prisilnim transferima stranih modela. U potonjem dijelu Europe, sustav visokog obrazovanja u povijesnom razdoblju komunizma iznimno je specifičan, posebice u odnosu na zacrtane ciljeve, resurse, pristup, autonomiju, sadržaj i upravljanje. U završnom dijelu ovog poglavlja autor pojašnjava kontekst i utjecaj Bolonjskog procesa koji je jasniji, uzimajući u obzir povijesnu činjenicu osnutka prvog europskog sveučilišta u Bologni 1088. godine, nakon osnivanja kojeg se može uočiti primjena danas iznimno priznatih principa akademskih sloboda, imuniteta i autonomije. Naime Bolonjski proces izazvao je normativnu i kognitivnu promjenu, obrazovne politike nisu više isključivo nacionalna domena, a zbog novih interakcija dolazi do novih oblika upravljanja, što u konačnici dovodi do promjene ravnoteže moći između vlade i sveučilišta.

Treće poglavlje s naslovom *Približavanje upravljanja visokim obrazovanjem* te kroz teoretski okvir i analitički prikaz omogućuje uvid u upravljanje visokim obrazovanjem. Autor prikazuje politike koje kroz različite mehanizme imaju za cilj približavanje načina upravljanja visokim obrazovanjem te nudi analitički okvir koji može poslužiti za procjenu opsega približavanja upravljanja spomenutim sustavom u Europi. Autora je zanimala struktura organizacijskog okruženja visokog obrazovanja, stoga ističe dionike koji imaju utjecaj na visoko obrazovanje. Usmjerenim razmatranjem upravljanja visokim obrazovanjem autor utvrđuje multidimenzionalnost upravljanja i ističe njegove četiri dimenzije: 1. strukturu općeg visokog obrazovanja, 2. financijsko upravljanje, 3. upravljanje ljudskim resursima i 4. autonomiju. U ovom se poglavlju dokućuju korijeni nacionalnih sustava te se daje perspektiva mogućeg zajedničkog modela upravljanja. Autor smatra da postoji više okidača koji rezultiraju različitim

mehanizmima politike približavanja upravljanja sustavom visokog obrazovanja. U pojedinim situacijama postoji: 1. politička potreba ili pritisak, što vodi do nametanja modela, tj. *imposition*; 2. pravna obveza, koja proizlazi iz međunarodnog prava, što rezultira međunarodnom harmonizacijom, tj. *international harmonization*; 3. tzv. natjecateljski pritisak, proizašao iz ekonomskih integracija, tj. *regulatory competition*; 4. potreba za razmjenom informacija i iskustava proizašlih zbog pritiska problema, želje za konformiranjem i pritiska za provedbom zakona, što u konačnici rezultira transnacionalnom komunikacijom, tj. *transnational communication*; 5. slični problemi koji rezultiraju neovisnim rješavanjem problema, tj. *independent problem solving*. Drugim riječima, ovisno o samom okidaču i mehanizmu politike približavanja, pojedini će se sustavi visokog obrazovanja podčiniti ili popustiti kako bi se približili, dok će se drugi međusobno prilagoditi, prenijeti strani model, prihvatiti model koji je izrađen u suradnji, kopirati model koji je u širokoj primjeni, prihvatiti preporučeni model ili će imati neovisan i istovremeno sličan odgovor (model) na pojedini problem. Autor učinkovito potkrepljuje svoju tezu da Bolonjski proces i druge transnacionalne poveznice zapravo funkcioniraju kao platforme koje promoviraju i diseminiraju najbolju praksu upravljanja visokim obrazovanjem, približavajući time nacionalne sustave. Istovremeno se može uočiti da autor ne umanjuje važnost postojećih, vrlo čvrstih struktura unutar sustava i institucija, a teorijom povijesnog institucionalizma pojašnjava nacionalna odstupanja od trendova približavanja nacionalnih obrazovnih sustava.

Nakon prikaza teoretskog okvira koji je važan za razumijevanje politika približavanja u visokom obrazovanju autor prezentira četiri moguća scenarija reforme i približavanja postkomunističkih država CIE. Prvi scenarij razmatra razvoj prema različitim modelima upravljanja u predbolonjskom razdoblju nastalih zbog različitog stupnja i prirode transnacionalnih međupoveznica, a drugi scenarij razmatra politike približavanja prema zajedničkom modelu upravljanja tijekom razdoblja Bolonjskog procesa, nastale kao rezultat povećane homogenosti i institucijskih međupoveznica. Autor strukturirano prikazuje i treći scenarij te razmatra polaznu pretpostav-

ku da će politike ovisiti o politikama prije razdoblja komunizma, tj. što su sličnije politike visokog obrazovanja prije razdoblja komunizma, to će se politike razviti u sličnije modele nakon komunizma. Posljednji scenarij polazi od pretpostavke da što su sličnije politike visokog obrazovanja u različitim zemljama tijekom komunizma, to će politike i modeli biti sličniji nakon komunizma.

Četiri poglavlja koja slijede koncipirana su drugačije. Jasno zacrtana struktura poglavlja omogućuje realizaciju cilja ovoga djela jer autor usustavljuje podatke čineći ih komparabilnima. Ukratko, prikupljene podatke iz Češke, Rumunjske, Bugarske i Poljske autor prikazuje kroz četiri razdoblja obrazovnih politika. Analizirajući i dajući povijesnu perspektivu, autor razmatra razdoblja prije komunizma i tijekom komunizma te razdoblje nakon 1989. godine, prije Bolonjskog i nakon Bolonjskog procesa. Drugim riječima, autor daje povijesni kontekst svake od odabranih država, pojašnjava osnivanje novog – postkomunističkog sustava upravljanja i legislative, izdvaja zaključke koji su značajni za razdoblje prije Bolonjskog procesa i upućuje na promjene u upravljanju tijekom razdoblja Bolonjske reforme. Na kraju svakog poglavlja autor prezentira kumulativne rezultate.

U četvrtom poglavlju *Reforma visokog obrazovanja u Republici Češkoj* podastiru se dokazi o utjecaju povijesnog naslijeđa na visoko obrazovanje u Češkoj te se daje potrebni kontekst prikazujući povijest osnivanja sveučilišta u ovoj državi, počevši od osnutka Karlova sveučilišta u Pragu 1348. godine. Nadalje autor naglašava snažan povijesni utjecaj Njemačke na visoko obrazovanje, ali i snažnu kontrolu države nad procedurama, financiranjem, zapošljavanjem u visokom obrazovanju i sl.

Analizirajući okolnosti osnivanja novog postkomunističkog sustava upravljanja i legislative u ovoj državi, zaključuje se da su upravo demokratske promjene bile okidač za promjene u visokom obrazovanju, gdje se akademska zajednica brzo mobilizirala i konsolidirala kako bi se zaštitila, izolirala i distancirala od države. U ovom poglavlju pojašnjava se suradnja između Češke i drugih organizacija te zorno opisuje na koji način vanjski čimbenici mogu utjecati na domaću politiku i stimulirati izomorfne procese. Iz samog se sadržaja može zaključiti da su diverzifikaciji i ekspanziji u sustavu visokog obrazo-

vanja pomogli strani modeli. Osim stranih utjecaja, pojedine procese potaknula je percepcija stanja sustava visokog obrazovanja. Uz ostalo, autor navodi da je došlo do promjene načina upravljanja tijekom Bolonjskog procesa, a isto tumači kao kolektivnu reakciju i percepciju gubitka atraktivnosti Europskih sveučilišta i zajedničkih strategija za ojačavanjem europskog visokog obrazovanja jer smatra da bi se pojedine promjene dogodile i bez Bolonjskog procesa. Češki sustav visokog obrazovanja prezentiran je kao dinamičan sustav, koji se kroz svoje centralizacijske tendencije upravljanja postupno mijenja. Kao i u mnogim drugim državama, promjene u Češkoj bile su inspirirane drugim reformama, a ovdje su rezultirale promjenom legislative, sve s ciljem osiguranja održivosti i konkurentnosti sustava. U zaključnom dijelu ovog poglavlja tablično su prikazani podatci koji govore o načinu i organizaciji visokog obrazovanja u četiri promatrana razdoblja: predkomunističkom, komunističkom, predbolonjskom i bolonjskom.

O samom razvoju sustava više se može saznati uvidom u jasno strukturirane podatke jer ih autor komparira i na jednostavan način pojašnjava, prikazujući razlike u sveučilišnim strukturama, načinu kontrole i evaluacije kvalitete te odnos visokog obrazovanja prema državi, istovremeno ih klasificirajući prema orijentiranosti k pojedinom modelu upravljanja (Humboldtov, tržišno orijentiran, centraliziran od države). Među inim, autor nedvojbeno zaključuje da kreatori obrazovne politike u Češkoj pronalaze legitimitet reformi visokog obrazovanja u prošlim modelima njihova društva, ali se danas oslanjaju i na paradigmu tržišne orijentacije.

U petom poglavlju *Reforma visokog obrazovanja u Rumunjskoj* primijenjen je jednak koncept tijekom prikaza reforme visokog obrazovanja u Rumunjskoj. Prema prikazanom, može se reći da je reforma ove države primjer na koji se način može mijenjati, učiti i biti fleksibilan, što, uz povezivanje s drugim državama, može dati jak impuls za pragmatične promjene. Iako detaljan prikaz podpoglavljia koje obrađuje povijesni kontekst za potrebe ovog prikaza nije moguć, vrijedno je spomenuti da je razvoj rumunjskih sveučilišta počeo osnivanjem Sveučilišta u Iasiu 1860. godine. Ovaj se povijesni moment gleda kao važan korak u konsolidaciji rumunjske državnosti i

nacionalnog identiteta. Zbog povijesne usmjerenosti obrazovanja elite u Francuskoj, u visokom obrazovanju u Rumunjskoj prisutan je francuski model visokog obrazovanja, što ukazuje na elitističku prirodu i tradicijsku ulogu obrazovanja elite za visoke pozicije u državnoj birokraciji Rumunjske.

Iako se kroz povijest mogu uočiti samostalnost i akademske slobode te ojačanje prava Senata, komunističkim režimom dolazi do ukidanja akademske autonomije upravljanja sustavom i iznimno centraliziranog i ideološki orijentiranog načina upravljanja. Autor smatra da ipak, kroz desetljeća, dolazi do stanovitog otvaranja prema nesocijalističkim državama, posebice nakon političkog odvajanja Rumunjske od Rusije. Međutim komunističko se razdoblje opisuje kao suviše birokratiziran i pseudodemokratiziran sustav, monopoliziran od države i obitelji Ceausescu. Značajne promjene u ovoj se državi događaju nakon kolapsa totalitarnog režima, kada dolazi do trenutačne depolitizacije sveučilišta i ukidanja dotadašnje ideologije. Važno je izdvojiti da tada ipak nije došlo do snažnog i trenutačnog odvajanja akademske zajednice od države, već je ona i dalje kontinuirano osmišljavala ciljeve i strategije visokog obrazovanja. Za potrebe analitičkog pristupa promjenama autor dijeli postkomunističko razdoblje na razdoblje unutarnjeg osnaživanja i razdoblje promjena nastalih pod utjecajem drugih država. Kao što je već rečeno, u rumunjskom se visokom obrazovanju osjeća dugogodišnji francuski utjecaj, koji se ponekad miješa s humboldtovskim normama.

Razmatrajući novija razdoblja detaljnije, autor pojašnjava da se razdoblje prije Bolonjskog procesa u ovoj državi može opisati kao razdoblje stagnacije i oslanjanja na državno upravljanje, što tumači dugogodišnjim komunističkim povijesnim naslijeđem.

Kao i u prethodnom poglavlju, na samom kraju ovog poglavlja strukturirano je prikazan razvoj sustava visokog obrazovanja, a autor prikupljene podatke tablično prikazuje, komparira i klasificira prema orijentiranosti k pojedinom modelu upravljanja, pojašnjavajući razlike u sveučilišnim strukturama, načinu kontrole i evaluacije kvalitete te odnosu visokog obrazovanja prema državi.

U šestom poglavlju *Reforma visokog obrazovanja u Bugarskoj* na samom početku autor najavljuje zanimljiv i neobičan slučaj primjene triju povijesnih

modela koordinacije sustava visokog obrazovanja. Upozorava da je Bugarska, u usporedbi s ostalim državama, najmanje predvidljiva jer u njoj dolazi do čudnih promjena okolnosti u kojima vlada akademska „anarhija” ili pak državna intervencija. Za razliku od drugih država, reforma u Bugarskoj pokazuje voljnost za uključivanjem u izomorfne procese, ali je istovremeno dobar primjer da voljnost za promjenama ne dovodi nužno do konkretnih promjena u politici. Prikupljeni podatci ukazuju da su promjene u Bugarskoj pod snažnim utjecajem nesistematične i nekonzistentne politike i njezine implementacije. Samu različitost Bugarske moguće je uočiti uvidom u povijesni kontekst, koji ukazuje na kraću povijest sveučilišnog obrazovanja, koja je počela 1888. godine osnivanjem Sveučilišta Sv. Kliment Ohridski od Sofije. Autor pojašnjava da, za razliku od češkog i rumunjskog slučaja, Bugarska preuzima značajke više različitih sustava, koji se djelomično preklapaju i miješaju. Bugarsko sveučilište, nakon stoljeća turske vladavine, karakterizira nova intelektualna autonomija, ali i procesi nacionalnog osnaživanja i izgradnje. Promjene i utjecaj različitih vanjskih utjecaja i država odražavaju se i na funkcioniranje sveučilišta, gdje u procesu traženja načina za osiguranjem veće akademske autonomije dolazi do povezivanja s drugim europskim sveučilišnim sustavima. Sveučilišta u Bugarskoj, primjenjujući Humboldtov model, ne samo da sve više počinju podržavati principe akademske autonomije, već se sve više oslanjaju i primjenjuju principe povezivanja istraživanja i poučavanja.

Zanimljivo je izdvojiti da je prvo bugarsko sveučilište percipirano kao sredstvo koje omogućuje obrazovanje kvalificiranih stručnjaka, ali i sredstvo modernizacije bugarskog društva. Ukratko, u Bugarskoj se miješaju francuska tradicija obrazovanja, koja teži nacionalnoj koherentnosti, njemački utjecaj, koji rezultira primjenom slobodnoga znanstvenog istraživanja, i anglosaksonske strategije samostalnog upravljanja. Kao i u drugim državama, razdoblje komunističkog režima čini bugarsko visoko obrazovanje izoliranim, birokratiziranim, ispolitiziranim, s jasnim procedurama snažne ideološke kontrole, te konstituiranim kao hibrid staljinističko-napoleonskih značajka jake centralizacije i ideološke predeterminiranosti.

U jednom od podpoglavlja detaljno se pojašnjava osnivanje novog postkomunističkog sustava upravljanja i legislative. Početkom 1990-ih godina u Bugarskoj se ne predlaže zakon koji bi regulirao upravljanje sveučilištem, već se počinje primjenjivati zakon koji temeljno abolira centralizirani pravni okvir i obvezu političke lojalnosti nastavnog osoblja te vraća institucijsku autonomiju i akademske slobode, uz omogućavanje financijske stabilnosti putem državnog financiranja. Ovakva pretjerana sloboda s vremenom zadobiva značajke akademske anarhije jer je rezultirala nekontroliranim povećanjem broja upisanih studenata (što je omogućeno smanjenjem akademskih standarda pri upisu) te velikim brojem novih odsjeka i kvalificiranog nastavnog osoblja. Navodeći Humboldtove misli autor zaključuje da bez koherentnog strukturnog i legislativnog okvira primjena ovakvog tipa „slobodnog” upravljanja zapravo ugrožava akademsku slobodu. Država je pokušala uvesti i regulirati sustav, što je dovelo do suprotstavljanja države i akademske zajednice. Nadalje, u razdoblju primjene Bolonjskog procesa, Bugarsku pogađaju velike socioekonomske teškoće, što usmjerava i orijentira sustav visokog obrazovanja k tržištu i fortificira ga. Promjene su uočljive na razini upravljanja – unutar ministarstva, unutar upravljačkih struktura sveučilišta i u odnosu prema društvu. Na samom kraju poglavlja, kao i u prethodna dva, prikazani su kumulativni rezultati, gdje se tablično prikazuje, komparira i klasificira prema orijentiranosti k pojedinom modelu upravljanja, pojašnjavajući razlike u sveučilišnim strukturama, načinu kontrole i evaluacije kvalitete te odnos visokog obrazovanja prema državi.

U sedmom poglavlju *Reforma visokog obrazovanja u Poljskoj* izneseno je kako se poljski sustav visokog obrazovanja ističe svojom stoljetnom tradicijom sveučilišnog obrazovanja i najvećim brojem privatnih ustanova. U ovoj je državi utjecaj izomorfizma bio nešto drugačiji, a vanjski su pritisci bili strateški kanalizirani, te su utjecali na samo jedan dio sektora. Počeci sveučilišta u Poljskoj sežu u 14. stoljeće, kada je osnovana Akademija u Krakovu. Autor detaljno pojašnjava iznimno zanimljivu povijest visokog obrazovanja, tendenciju primjene humboldtovski orijentiranog modela upravljanja sustavom, ali i tradicije snažnog otpora poljskih intelektualaca vanjskim utjecajima. Zbog svoje geografske pozicije, Poljska

je stoljećima pod utjecajem velikih sila. Zbog čestih osvajačkih pohoda susjeda i pripajanja različitim osvajačkim državama, sveučilišta u ovoj državi djeluju diskontinuirano. Upravo zbog takvih okolnosti visoko se obrazovanje u Poljskoj oporavlja i širi upravo u fazama između ratova, dok se značajnija ekspanzija može uočiti tek u 19. stoljeću, osnivanjem Sveučilišta u Varšavi. Nakon pokušaja potpunog uništenja sustava visokog obrazovanja tijekom Drugog svjetskog rata, relativno liberalnog okvira upravljanja nakon njega te integriranja u sferu sovjetskog utjecaja i ideološke hegemonije komunizma, sustav se vertikalno strukturira i usklađuje s državnim socioekonomskim ciljevima. Autor smatra da su promjene visokog obrazovanja u Poljskoj tijekom razdoblja komunizma, s popustljivim stupnjem kontrole države nad ovim sektorom, rezultirale manje dramatičnim promjenama u postkomunističkom razdoblju, kada poljska sveučilišta pokušavaju vratiti humboldtovski elemente upravljanja, što je uključilo značajan stupanj fragmentiranja fakulteta, decentralizacije procesa donošenja odluka upravo zbog značajne organizacijske i financijske autonomije fakulteta. Autor pojašnjava da je Poljska implementirala seriju prilagodbi koje bi mogle biti interpretirane kao približavanja angloameričkoj, tržišno orijentiranoj paradigmi.

Danas se vrlo često može uočiti široko prihvaćen stav da postoji korelacija između obrazovanja i mogućnosti u karijeri, što je motiviralo veliki segment društva da se visoko obrazuju, uključujući i manje kvalificirane pristupnike, povećao je potrebu za komercijalno orijentiranim akademskim programima. Autor pojašnjava politiku liberalizacije i privatizacije visokog obrazovanja, te kako ona može biti promatrana (npr. kao strategija zadovoljavanja povećane potražnje studenata). Nakon 1998. poljsko visoko obrazovanje izloženo je neoliberalnom okruženju, deregulaciji, privatizaciji i radikalno smanjenom financiranju od države. Autor detaljno uspoređuje Poljsku s drugim državama te čitateljima slikovito pojašnjava situacije približavanja ili odustajanja od primjene pojedinih modela upravljanja sustavom visokog obrazovanja.

Bolonjski proces pridonosi različitim razinama povezivanja i promjenama unutar svakog sustava, što rezultira snažnom integracijom Poljske u tran-

seuropske strukture visokog obrazovanja. Drugim riječima, i u ovoj se zemlji mogu uočiti izomorfne snage potaknute bolonjskim mehanizmom, a sektor dinamičan i promjenjiv, sa značajkama izomorfnog, ali i neizomorfnog okruženja. Kao i u prethodnim poglavljima, autor komparativno prezentira prikupljene podatke, tumači orijentiranost sustava k pojedinom modelu upravljanja te objašnjava razlike unutar sveučilišta ove države.

Osmo poglavlje *Komparativan zaključak* sumira rezultate prezentirane u prethodna četiri poglavlja, usmjeravajući svoj zaključak na vanjske i unutarnje čimbenike koji su, prema autoru, pridonijeli približavanju sustava upravljanja Češke, Rumunjske, Bugarske i Poljske. Kako bi vizualnim prikazom približio razvoj upravljanja u visokom obrazovanju, autor upotrebljava Clarkov trokut i uspoređuje promjene i primjenu: 1. humboldtovskog modela samostalnog upravljanja u akademskoj zajednici, 2. modela usmjerenoga prema državnom upravljanju i 3. modela usmjerenoga prema tržištu. U ovom poglavlju autor temeljito sumira i komparira povijesni kontekst i naslijeđe pojedine države te zaključuje da upravo ono rezultira različitostima značajki sustava visokog obrazovanja u svakoj od pojedinih zemalja.

Analizirajući i komparirajući utjecaj Bolonjskog procesa na upravljanje visokim obrazovanjem u Češkoj, Rumunjskoj, Bugarskoj i Poljskoj, autor zaključuje da je Bolonjski proces akcelerirao doseg institucija, sve kako bi se osigurala konkurentnost i osnažile pojedine institucije te se prilagodile zahtjevima tržišta. Jedan od zaključaka jest i da se u ovom djelu uspješno dokazalo da je Bolonjski proces visoko selektivan i relativno nedosljedan u sagledavanju povijesno ukorijenjene averzije prema vanjskim intervencijama u instituciju samostalnog akademskog upravljanja. Pojednostavljeno, uspješnost transformacije sustava u zaključku se prikazuje kao sposobnost kreatora politike da elitističke sustave promijene u sustave širokog pristupa i značajne različitosti te da je ovaj princip primijenjen na velik broj programa koji su kreirani po mjeri studenta i tržišta. Zanimljivo je izdvojiti zaključak da Bolonjski proces više promovira integrativno približavanje, nego neke druge transnacionalne suradnje te je zbog različitih pritisaka ponukao značajniji izvršni aktivizam u visokom obrazovanju. Uz sve spomenuto,

Bolonjski proces koordinirana je europska strategija koja usmjerava i podsjeća da je važno remodelirati visoko obrazovanje.

Zaključno, autor izdvaja čimbenike koji omogućuju realizaciju reforme visokog obrazovanja te ju čine učinkovitijom i bržom u pojedinim državama. Primjerice autor smatra da je nacionalna politička stabilnost jedan od čimbenika koji omogućuju učinkovitiju reformu. Osim spomenutog čimbenika, učinkovitosti pridonosi poduzetništvo politika, jake izvršne strukture i sl. Analiza pokazuje da znanstveni pristup može pridonijeti razumijevanju visokog

obrazovanja i procesa približavanja. Nadalje, društvene znanosti omogućuju generiranje pojašnjenja specifičnih razlika politika promjena i približavanja pojedinih država, smatra autor, te naglašava da je visoko obrazovanje idealno za empirijska istraživanja upravljanja, ukidanja ograničenja ili ograničavanje te povećane sinergije javnog i privatnog sektora.

Djelo je nastalo kao rezultat istraživačkog projekta „Komparativno visoko obrazovanje u centralnoj i istočnoj Europi” provedenog pri Sveučilištu Konstanz (Njemačka), što ukazuje na njegov vrijedan znanstveni doprinos.

Andrea Fajdetić